

Tanulmány

Vecsey Zoltán

Hipotézisek és adatok a határozatlan extenziójú predikátumokról szóló vitában*

Abstract

There is a widespread consensus among semanticists that borderline cases of vague predicates can be suitably characterized by applying a definiteness operator. It is not hard to realize, however, that such operators give rise to semantic and logical difficulties, when introduced into the object language.

The line of thought presented in this paper differs significantly from the traditional approach in two ways. First, it offers a new definition for the phenomenon of borderlineness. Second, it points out that the difficulties generated by the definiteness operator could not possibly be solved without recourse to the problem of linguistic data.

Keywords: indeterminate extension, definiteness operator, asymmetric definition, problem of data

1 Néhány részlet egy összetett vitából

A *vagueness* (homályosság) terminus a kortárs filozófiai, logikai és nyelvészeti irodalomban egy meglehetősen összetett problémahalmaz jelölésére szolgál. Szemantikai tárgyú vitákban túlnyomórészt a *Pa* szerkezetű atomi predikáció elmosódottságára vagy homályosságára szokás utalni ezzel a szakkifejezéssel. Mivel az alábbiakban erre a speciális szakterületre szűkítve tárgyalom a *vagueness* általános témáját, *határozatlan extenziójú predikátumokról* fogok beszélni, *Pa* esetében pedig – némi egyszerűsítéssel élve – a pozitív és a negatív extenzió határozatlanságából fakadó problémahalmazzal fogom azonosítani a *vagueness* jelenségét.

A határozatlan extenziójú predikátumok tulajdonságainak elemzése közben gyakorlatilag mindig ugyanazzal a tünetegyüttessel találjuk szembe magunkat, szinte teljesen függetlenül attól, hogy milyen szemantikai keretelméletet választunk elemzésünk kiindulópontjául. Mielőtt megkísérelnénk választ adni arra a kérdésre, hogy milyen kritérium vagy kritériumok alapján lehet definiálni a predikátumok ezen osztályát, tekintsük át röviden az említett tünetegyüttést.

Első tünet. Ha *P* extenziója határozatlan, akkor van olyan *a*, amely egyértelműen *P* pozitív extenziójába tartozik, és van olyan *a* is, amely egyértelműen *P* negatív extenziójába tartozik; *P* alkalmazásának némely esetében azonban a pozitív és a negatív extenzió nem kimerítő, ami ebben az összefüggésben annyit jelent, hogy *a* nem tartozik egyértelműen sem *P* pozitív sem

* Jelen tanulmány a MTA-DE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoport támogatásával jött létre. A tanulmány korábbi változatához fűzött részletes, írásbeli megjegyzéseiért köszönettel tartozom Rákosi Csillának.

P negatív extenziójába.^{1,2} Ekkor a P predikátum alkalmazása szempontjából a határesetnek számít. Fontos megjegyezni, hogy az extenzió határozatlansága nem minden esetben eredményez alkalmazási határeseteket. Amint a későbbiekben majd látni fogjuk, P pozitív és a negatív extenziója lehet nem kimerítő a tárgyak egy adott halmazára úgy is, hogy P jelentésének definíciója kizárja az alkalmazás határesetének létezését.

Második tünet. A határozatlan extenziójú predikátumok azon kívül, hogy megengedik argumentumaik osztályozásának határeseteit, még egy másik értelemben is toleránsnak mondhatók. Lexikai jelentésük részének számít, hogy lehetséges argumentumaikat a viszonyítás valamely dimenziója alapján választják ki. A ‘kopasz’ predikátum például a fejen található hajszálak számától, minőségétől és elrendeződésének területi eloszlásától függően alkalmazható vagy nem alkalmazható a lehetséges argumentumokra. A ‘homokkupac’ predikátum alkalmazása szintén viszonylagos értelemben függ a kupacot alkotó homokszemcsék számától, minőségétől és térbeli elrendeződésétől. Hosszan lehetne sorolni a hasonló példákat. A tolerancia tünetét akkor produkálják tiszta formában az ilyen típusú predikátumok, ha a viszonyítás dimenziójában jelentkező árnyalatnyi eltérés nem befolyásolja alkalmazásuk feltételeit. Visszatérve az első példához: ha a ‘kopasz’ predikátum alkalmazható az n hajszállal rendelkező a -ra, azaz a a predikátum pozitív extenziójába tartozik, akkor az $n+1$ hajszállal rendelkező b is a pozitív extenzióba fog tartozni, amennyiben a predikátum toleráns a fejen lévő hajszálak számának ilyen csekély mértékű ($n \pm 1$) különbségével szemben. A nyelvhasználattal összefüggő pragmatikai vagy kognitív tényezők természetesen befolyásolhatják, hogy egy-egy konkrét esetben mi számít csekély mértékű különbségnek. Azt is érdemes megjegyezni, hogy a viszonyítás dimenziója a jelentés típusához igazodva jelentős különbségeket mutathat. A predikátumok egyik osztályánál, ahová a ‘kopasz’ vagy a ‘magas’ is tartozik, a viszonyítás dimenziója kvantitatív, egy másik osztálynál, ahová a ‘piros’ és az ‘okos’ tartozik, a viszonyítás dimenziója kvalitatív (vagy a kvantitatív és a kvalitatív kombinációja). A szemantikai értelemben vett tolerancia mindezek ellenére az egyértelmű kritériumok alapján meghatározható fogalmak közé tartozik.³

Harmadik tünet. A szorítás-típusú érvelési sémák is szoros kapcsolatban állnak a határozatlan extenziójú predikátumokkal. A legismertebb ezek közül egyszerű matematikai indukción alapul, melynek formalizált, kétpremisszás változata a következőképpen adható meg:

$$(1.P) \quad Pa_1$$

$$(2.P) \quad \forall n(Pa_n \rightarrow Pa_{n+1})$$

¹ Természetesen csak az a argumentumhoz vagy individuumváltozóhoz rendelt jelölet – az x tárgy – lehet határeset egy adott predikátum alkalmazása szempontjából. Az is magától értetődő, hogy a P predikátum-konstans és annak jelölete is megkülönböztethető. Az egyszerűség kedvéért ezeket a kiegészítéseket a továbbiakban elhagyom.

² Amikor azt mondjuk, hogy „ a nem tartozik egyértelműen sem P pozitív sem P negatív extenziójába”, akkor arra a klasszifikációs bizonytalanságra utalunk, itt még csak pre-eksplicitív módon, amely P vonatkozásában a -ra jellemző. E bizonytalanság forrását és természetét eltérő módon értelmezik a rivális szemantikai-logikai elméletek. Minderről bővebben a 2. szakaszban lesz szó.

³ Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy egy adott természetes nyelvben meg tudjuk adni a határozatlan extenziójú predikátumok egzakt listáját. Egy ilyen feladat rendkívül összetett lenne: olyan kiterjedt és összehangolt szempontrendszerrel kellene alkalmaznunk, amely a jelenleg rendelkezésünkre álló elméleti erőforrások alapján még nem elérhető. Annyit azért kijelenthetünk, hogy ahol a tolerancia tünetével szembesülünk, ott nagy valószínűséggel határozatlan extenziójú predikátumot is fogunk találni.

(K) $\forall n(Pa_n)$

Az első premisszában szereplő a_1 argumentum itt olyan tárgyat reprezentál, amely egyértelműen P pozitív extenziójába tartozik. A második premissza azt fejezi ki, hogy ha két argumentum, illetve tárgy között csak csekély mértékű különbség áll fenn a tulajdonságok egy adott dimenziójában, akkor P mindkettőre alkalmazható. Ez valójában az előbbieken ismertetett egyik tünet, a tolerancia formális megfelelője. E két premisszából matematikai indukcióval vagy \forall -eliminációval és a *modus ponens* ismételt alkalmazásával eljuthatunk egy olyan konklúzióig, amely érvényes ugyan, ám nyilvánvalóan elfogadhatatlan. Nézzünk erre egy példát:

(1.P') Egy férfi 0 hajszállal a fején kopasz.

(2.P') Minden n -re: ha egy férfi n hajszállal a fején kopasz, akkor $n+1$ hajszállal is kopasz.

(K') Egy férfi 100000 hajszállal a fején kopasz.

A szorítás-típusú érvek, amint láthatjuk, paradoxonokat hoznak létre. Mindkét premisszát joggal tekinthetjük megalapozottnak, a következtetés sémája érvényes, a konklúzió mégis félreérthetetlenül téves: 100000 hajszállal a fején senki nem lehet kopasz.

A jelenlegi szakirodalom többé-kevésbé egységes az említett három tünet leírásában. A tünetek egymáshoz való viszonyát viszont már eltérő módon ítélik meg a téma egyes szakértői. Greenough (2003) felfogása szerint a tolerancia a határozatlan extenziójú predikátumok legalapvetőbb jellemzője. Greenough úgy véli, hogy a másik két tünet visszavezethető arra a tényre, hogy az argumentumok tulajdonságainak minimális megváltoztatása nem idéz elő változást a predikátumok használati feltételeiben. Bueno & Colyvan (2012) ezzel szemben a szorítás-típusú érveknek tulajdonít magyarázati elsőbbséget. Állításuk szerint a határozatlan extenziójú predikátumokról csak úgy tudunk helytálló elemzést adni, ha operacionális módon közelítünk hozzájuk. Azt kell figyelembe vennünk tehát, hogy az ilyen típusú predikátumok milyen szerepet töltenek be szemantikai, logikai vagy filozófiai vitáinkban. Ez a szerep az esetek túlnyomó többségében pedig szorítás-típusú érvek és paradoxonok létrehozására korlátozódik.

Két előttünk álló lehetőséget érdemes mérlegelnünk az eddig elmondottakkal kapcsolatban. Az egyik lehetőség az lenne, hogy Greenough (2003), Bueno & Colyvan (2012) és mások kutatási eredményeit felhasználva kiterjesztjük elemzésünket a tünetek mögött rejlő okokra is. Ez lényegében véve azt jelentené, hogy a határozatlanság jelenségét megkísérelnénk visszavezetni olyan fogalmi összefüggésekre, amelyek a tudományos magyarázat valamely alapvetőbb szintjéhez kötődnek. A másik lehetőség pedig az lenne, hogy a vita kiindulópontjának tisztázása érdekében magukat a tüneteket vetnénk alaposabb elemzés alá. Ez utóbbi lehetőség két szempontból is előnyösebbnek tűnik. Először is, egy ilyen típusú elemzés lényegesen egyszerűbb elméleti apparátust igényelne, mint azok a törekvések, amelyek a fogalmi redukció módszerét követik. Másodsor, az említett tünetegyüttes vizsgálatához megfelelő elméleti keretet biztosíthatna bármely kétértékű logikára épülő extenzionális szemantikai modell. Így nem lenne szükséges sem pro, sem kontra elköteleznünk magunkat olyan nem klasszikus elemzési

módszerek mellett, mint például az értékhiány fogalmán alapuló szupervaluáció vagy az érték-többlet fogalmát alkalmazó szubvaluáció.

Kihasználva az imént említett előnyöket, az alábbiakban a tünetegyüttes első elemét, a határozatlan extenziójú predikátumok határeseteit fogom részletesebben elemezni. Eközben azal a minimális előfeltevéssel fogok élni, hogy a határozatlan extenziójú predikátumok osztályának definiálásához elégséges a következő egyszerű kritérium: P határozatlan extenziójú predikátum, amennyiben P pozitív (P^+) és negatív (P^-) extenziója nem kimerítő a lehetséges argumentumok klasszifikációja szempontjából.⁴ Magától értetődő, hogy ez a definíció a predikátumok szokásosnál tágabb körére terjed ki, mivel nem követeli meg, hogy P egyúttal toleráns és szorítész-típusú érvelésre is alkalmas legyen.

2 Határesetek és az E operátor

Tegyük fel, hogy P alkalmazása szempontjából a határesetnek számít az L nyelvben. Ez elvileg csak akkor fordulhat elő, ha egy adott beszédhelyzetben az L nyelvet kompetens módon használó, racionális ágensek az a -ra vonatkozó releváns ismeretek teljességének birtokában sem képesek eldönteni, hogy a P pozitív vagy negatív extenziójához tartozik.⁵ A kortárs elméletek általában az ‘Egyértelmű, hogy’ (E) mondatoperátor bevezetésével igyekeznek kezelhetővé tenni ezt a helyzetet. A formális apparátus tárgynyelvébe bevezetett E operátor feladata ennek megfelelően a klasszifikáció lehetséges módjainak elkülönítése. Két alapvető eset válik megkülönböztethetővé E bevezetésével: az egyik esetben a egyértelműen P pozitív vagy negatív extenziójába sorolható, a másik esetben a klasszifikáció bizonytalansága miatt a és P extenzióinak viszonya meghatározhatatlan marad.

Nem nehéz belátni, miért van szükség E -re vagy egy E -hez hasonló formális eszközre a határesetek jellemzésekor. Képzeljük el, hogyan tudnánk beszélni a határesetekről az E mondatoperátor bevezetése nélkül. Az első, legkézenfekvőbb lehetőség az lenne, ha azt mondanánk, hogy a akkor számít P határesetének, ha sem P , sem $\neg P$ nem alkalmazható a -ra. Ez a megközelítés viszont két szempontból is elhibázottnak tűnik. Az első probléma az, hogy a megközelítés nem eléggé specifikus. Ha P például részlegesen definiált predikátum, akkor *per definitionem* léteznie kell olyan a -nak, amelyre nem alkalmazható sem P , sem $\neg P$. Ezt érdemes egy konkrét esettel is illusztrálni. Vezessük be a szerény* predikátumot a következő megkötések alapján: (i) az n természetes szám szerény*, ha n kisebb, mint 15, és (ii) az n termé-

⁴ A mondatban előforduló fogalmakhoz rövid magyarázatot kell fűznöm. Jelen összefüggésben a ‘ P lehetséges argumentuma’ kifejezés azon tárgyak összességét jelöli, amelyek a *viszonyítás valamely dimenzióját alapul véve* a ‘ P -nek lenni’ és a ‘nem P -nek lenni’ tulajdonsággal rendelkeznek. P pozitív extenziójába azok a tárgyak tartoznak ezen összességből, amelyekre egyértelműen jellemző a ‘ P -nek lenni’ tulajdonság, negatív extenziójába pedig azok, amelyekre egyértelműen jellemző a ‘nem P -nek lenni’ tulajdonság. P^+ és P^- tehát nem tartalmaz közös elemet. P^+ és P^- ugyanakkor nem elégséges P lehetséges argumentumainak kimerítő osztályozására.

⁵ Ezzel egyúttal azt is feltételezzük, hogy a klasszifikációs bizonytalanságra adott elsődleges, természetes reakció az, ha a nyelvhasználók kétségbe vonják $a \in P^+ \vee a \in P^-$ kimerítő voltát. A másodlagos reakció ettől eltérő is lehet. Egyes nyelvhasználók elfogadhatják például, hogy $a \notin P^+ \wedge a \notin P^-$, mások pedig elfogadhatják, hogy $a \in P^+ \wedge a \in P^-$. Az előbbi intuitív reakciót a szupervaluációs modellek, az utóbbit a szubvaluációs modellek tematizálják. Mivel ezek a modellek elutasítják a szemantika klasszikus, kétértékű keretelméletét, ebben a tanulmányban nem térek ki elemzésükre.

szetes szám nem szerény*, ha n nagyobb, mint 15.⁶ Mivel a szerény* predikátum az előbbieken alapján definiálatlan marad 15-re, megalapozottan állíthatjuk, hogy erre a számra sem állító, sem tagadó formában nem alkalmazható. Mindebből arra lehetne következtetni, hogy 15 a szerény* predikátum határeset. Ez azonban tévedés: 15 valójában nem más, mint egy határozott extenziójú (mesterséges) predikátum definiálatlan esete. Egyetlen kompetens, a predikátum bevezetésének feltételeit ismerő, racionális ágens számára sem lehet kétséges, hogy 15 nem tartozhat a szerény* egyik extenziójához sem. Klasszifikációs bizonytalanságról ennél a példánál semmilyen értelemben nem beszélhetünk. A határesetek jellemzésére tett javaslat első megközelítésben tehát azért nem fogadható el, mert nem képes különbséget tenni a predikátumok határesetei és definiálatlan esetei között.

A második probléma a javaslattal az, hogy ha pusztán P és $\neg P$ segítségével akarjuk jellemezni a határeseteket, akkor egyúttal egy további, felettébb kétséges tézist is el kell fogadnunk. Abból ugyanis, hogy sem P , sem $\neg P$ nem alkalmazható a -ra, az következik, mégpedig közvetlenül, hogy a tulajdonságai formális értelemben inkompatibilisek P -vel és $\neg P$ -vel. Ez ismét nyilvánvaló tévedés. A Pa és $\neg Pa$ predikációk lehetőségeit nem lehet kategorikusan kizárni pusztán azért, mert eldönthetetlen vagy bizonytalan, hogy P alkalmazható-e a -ra. Ha ezt másképp gondolnánk, akkor a szokványostól jelentősen eltérő értelemben kellene használnunk a határeset elméleti fogalmát.

Az iménti érvek némi magyarázattal szolgálhatnak arra a kérdésre, hogy miért nem célszerű az E operátor bevezetése nélkül próbálkozni a határeset fogalmának jellemzésével. Ha az argumentumok klasszifikációjában tapasztalható bizonytalanságot össze akarjuk illeszteni a szisztematikus rendszerezés elveivel, akkor először olyan eseteket kell elkülönítenünk, amelyek nem jelentenek semmiféle problémát. A kétértékű logikára épülő extenzionális szemantikai modellekben ez a feladat még nehézségek nélkül elvégezhető. A Pa -ra és a $\neg Pa$ -ra vonatkozó szintaktikai, denotációs és egyéb standard szabályok megadnak minden információt, ami ehhez szükséges. A rendszerezés valódi nehézségei akkor kezdődnek, amikor megpróbáljuk egzakt módon leírni, hogy hogyan viszonyulnak a határesetek a predikátumok klasszikus extenzióihoz. Úgy tűnik, hogy az EPa és az $E\neg Pa$ predikációk használata nélkül ekkor már nem lehet érdemben előremozdítani az elemzést.

Az E operátor a rendszerező leírás hasznos eszköze, mivel világosan megmutatja, hogy mi nem lehet határeset: EPa és $E\neg Pa$. Meg kell említenünk ugyanakkor, hogy E bevezetése új problémákhoz is vezethet. A lehetséges problémák függetlenek a kérdéses operátor specifikációjától. Itt többféle értelmezés létezik. Van, aki úgy gondolja, hogy E elemi terminus.⁷ Ha ez valóban így van, akkor alapvetőbb fogalmak alkalmazásával nem magyarázható meg a jelentése. Azt mondhatjuk, hogy nem megmagyarázzuk, hanem inkább megértjük E -t, éppen úgy, mint ahogyan az például a \vee konnektívum esetében történik: felismerjük a működését szabályozó logikai szabályokat. Mások úgy gondolják, hogy E szemantikai terminus.⁸ E nézet szerint E használatát szemantikai és faktuális viszonyok szabályozzák. Amikor egyértelmű, hogy P pozitív (vagy negatív) extenziójába tartozik a , akkor P alkalmazása bizonyos szemantikai feltételek teljesüléséhez kötött, és az a -val összefüggő tények jelentik a garanciát arra, hogy ezek a feltételek teljesülnek. Egy másik értelmezés szerint az E operátor ismeretelméleti ma-

⁶ A példa eredeti lelőhelye: Fine (1975). Fine ebben az írásában úgy vélekedik, hogy a szerény* predikátum jelentése hiányos, és ez elég ahhoz, hogy határozatlan extenziójának nevezzük. Tye (1997) egyetért ezzel, Barnett (2010) viszont hibás előfeltevésekre hivatkozva vitatja a példa érvényességét.

⁷ Field (2001).

⁸ McGee & McLaughlin (1994).

gyarázatot igényel.⁹ Akik az ismeretelméleti értelmezés mellett foglalnak állást, arra hívják fel a figyelmet, hogy a tudás operátor (T) funkciója hasonló E funkciójához. Tudni, hogy Pa , ismeretelméleti értelemben megközelítően annyit jelent, hogy a nyelvhasználók egy adott csoportja számára egyértelmű, hogy Pa : $TPa \approx EPa$.

Meggyőződésem, hogy a határesetek jellemzése szempontjából nincsen különösebb jelentősége annak, hogy az imént említett három értelmezés közül melyiket tekintjük helyesnek. Bármelyik értelmezést is követjük, amikor bevezetjük szemantikai rendszerünk tárgynyelvébe az E operátort, lényegében véve mindig ugyanazokkal a strukturális problémákkal szembesülünk.

3 Miért vezet ellentmondásokhoz az E operátor?

Természetesnek tűnő feltételezés E bevezetésével kapcsolatban, hogy az $\vdash Pa \rightarrow EPa$ szabály nem korlátlanul érvényes. A határesetek nyilvánvaló kivételt jelentenek e szabály alól. Ha a klasszifikációja bizonytalan P extenzióinak vonatkozásában, akkor Pa -ból nem lehet EPa -ra következtetni. Az $\vdash Pa \rightarrow EPa$ szabály ezért vélhetően csak olyan esetekben érvényes, amikor P az E -t nem tartalmazó tárgynyelvben is kétségkívül alkalmazható a -ra. Aligha lehet vitatni, hogy a határozatlan extenziójú predikátumoknak van ilyen alkalmazási esete. A ‘kopasz’ predikátum kétségkívül alkalmazható a -ra, ha a fején egyetlen egy hajszál sem található. Ha a beszédhelyzetek pragmatikájából fakadó relativizáló hatásokat is figyelembe vesszük, akkor a ‘homokkupac’, a ‘gazdag’ vagy az ‘idős’ predikátumok alkalmazására is könnyen találhatunk hasonló eseteket.

A következő kérdés az, hogy vajon miért nem lehet vitatni az ilyen típusú esetek létezését. Erre a kérdésre ismét többféle válasz adható. Az egyik lehetséges válasz az, hogy nyilvánvaló alkalmazási esetek létezése nélkül P lexikai jelentése ellentmondásos vagy hiányos lenne. Az is elképzelhető, hogy a predikátumok alkalmazásával összefüggő logikai elvek teszik szükség-szerűvé az ilyen típusú esetek létét. De az sem zárható ki, hogy a fogalomelsajátítást vezérlő megismerési folyamatok állnak a háttérben. Lehetséges, hogy a nyelvhasználóknak valamilyen formában szembesülniük kell a predikátumok nyilvánvaló instanciáival, ha később kompetens módon akarják azokat használni.

Valamelyik válasz valószínűleg helyes az előbbieik közül. Szerencsére nem kell tudnunk, hogy pontosan melyik az. Egy egyszerű példa segítségével rámutathatunk ennek okára is. Képzeljük magunk elé a Kojak című tévésorozat címszerepét alakító Telly Savalast. Tegyük fel, hogy tudjuk, hogy Savalas az *alopecia androgenetica* (örökletes hajhullás) betegségében szenvedett. A tévésorozat felvételeinek idején a betegség következményeképpen már egyetlen hajszál sem volt a fején. Mindezt figyelembe véve kijelenthetjük, hogy ebben az időszakban a ‘kopasz’ predikátum nyilvánvalóan alkalmazható volt Savalas-ra (Kojak-re), ami egyúttal azt is jelenti, hogy az E operátorral lekötött ‘Savalas (Kojak) kopasz’ predikáció ekkor az *igaz* igazságértéket vette volna fel a formális szemantika klasszikus modelljeiben. A ‘kopasz’ predikátum nyilvánvaló alkalmazási eseteit akkor is könnyedén felismerjük, ha nem tudjuk megmondani, hogy pontosan milyen elvek alapján magyarázhatók vagy milyen okokra vezethetők

⁹ E nézet bővebb kifejtéséhez lásd Williamson (2004).

vissza az ilyen esetek.¹⁰ Ami a nyilvánvaló alkalmazási esetek felismerési módját illeti, természetesen jelentős eltérések lehetnek az egyes predikátumtípusok között. Eltérő információk alapján ismerjük fel, mi számít homokkupacnak, ki számít gazdagnak vagy idősnek, ez azonban nem lehet akadálya annak, hogy a ‘kopasz’ predikátum példájából kiindulva megfogalmazzunk egy plauzibilisnek tűnő általános megszorítást E bevezetésére vonatkozóan:¹¹

E_{bev} : $A \vdash Pa \rightarrow EPa$ szabály akkor és csak akkor érvényes, ha a az E -t nem tartalmazó tárgynyelvben P nyilvánvaló alkalmazási esetének számít.

Közbevetethetnénk, hogy egyáltalán nem biztos, hogy a $\vdash Pa \rightarrow EPa$ szabály korlátozására éppen ez az eljárás a legmegfelelőbb.¹² Sőt, akár ‘az alkalmazás nyilvánvaló esete’ terminus elméleti legitimitását is megkérdőjelezhetnénk.¹³ Azt azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy E bevezetésére egy klasszifikációs probléma megoldása miatt van szükségünk. Ha valamilyen indokra hivatkozva tagadnánk a $\vdash Pa \rightarrow EPa$ szabály korlátozott változatának érvényességét, akkor P alkalmazásának határeseit csak P és $\neg P$ felhasználásával jellemezhetnénk. Ez azonban, amint azt az előbbiekben már láthattuk, nem vezetne elfogadható eredményhez.

Az E bevezetésével járó előnyökről tehát nem mondhatunk le, de az E által előidézett új problémákra is valahogy ellenszert kell találnunk. A problémák akkor jelentkeznek, amikor az informális jellemzésen túllépve megkíséreljük a határeset fogalmát E segítségével *definiálni*. A kortárs szakirodalomban leggyakrabban a következő definícióval találkozhatunk (a jelölésbeli eltérésektől eltekintve):¹⁴

HATÁRESET_{af}: az a argumentum akkor és csak akkor számít határesetnek P alkalmazása szempontjából, ha $\neg EPa \wedge \neg E\neg Pa$.

Egyik feltűnő hátránya az iménti definíciónak, hogy éles választóvonalat feltételez az alkalmazás két típusa között. Azt látjuk, hogy P alkalmazásának határeseit éles kontrasztban állnak azokkal az esetekkel, amikor P egyértelműen alkalmazható vagy nem alkalmazható egy argumentumra. A definícióból az is kitűnik, hogy az alkalmazás e két típusa között nem lehetséges semmiféle átfedés: a \neg konstans klasszikus, exkluzív értelmezése ezt határozottan kizárja. Így joggal támadhat az a benyomásunk, hogy a határeset fogalma voltaképpen precízen meghatározott. Ami határeset, az inkompatibilis az alkalmazás egyértelmű eseteivel.

Ez viszont nehezen egyeztethető össze gondolatmenetünk kiindulópontjával. Emlékezzünk arra, hogy a -t akkor tekintettük P határesetének, ha egy adott beszédhelyzetben az L nyelvet

¹⁰ A példa egyik releváns, de terjedelmi okokból itt nem tárgyalható kérdése a fikcionális diskurzust érinti: azonos módon kell-e elemezni a ‘Savalas kopasz’ és a ‘Kojak kopasz’ predikációkat, ha Telly Savalas alakítja a Kojak nevű fikcionális nyomozót? A válasz attól függ, hogy miként vélekedünk a fikcionális szereplők neveinek szemantikai státuszáról. Az egyik, sokak által támogatott elképzelés szerint a fikcionális személynevek üres nevek, ezért nem tartoznak a referáló kifejezések közé. Egy másik, szintén népszerű elképzelés szerint a természetes nyelvek nevei és a fikcionális személynevek csak abban térnek el egymástól, hogy az utóbbiak absztrakt létezőkre referálnak. A témáról bővebben lásd: Thomasson (2003).

¹¹ A ‘plauzibilis’ terminust az 5. szakasz előtti szövegrészben általános értelemben használom.

¹² Egy másik, rivális elképzelés szerint az E operátor bevezetésére vonatkozó megszorításokat a ‘Szükségyszerű, hogy’ modális operátor mintája alapján kell megadni. Ez az elképzelés az elérhető lehetséges világok összefüggésrendszerén belül vezeti be E -t. Lásd ehhez: Gaifman (2010).

¹³ Vö. ezzel kapcsolatban Braun & Sider (2007) szélsőséges álláspontját.

¹⁴ Lásd például Gaifman (2010) vagy Bobzien (2010) definíciós javaslatait.

kompetens módon használó, racionális ágensek az a -ra vonatkozó releváns ismeretek teljességének birtokában sem képesek eldönteni, hogy a P pozitív vagy negatív extenziójához tartozik. A határeset definíciója alapján most viszont azt kellene mondanunk, hogy a akkor határeset, ha nem egyértelmű eset. Az alkalmazás egyértelmű eseteit ugyanakkor minden kompetens, racionális ágensnek fel kell felismernie, hiszen azok a predikátumok nyilvánvaló instanciáin alapulnak. Ebből végső soron az következne, hogy a kompetens, racionális ágenseknek tisztában kell lenniük azzal, hogy a határesetek élesen elkülöníthetők az egyértelmű esetektől, ezért nem sorolhatók P egyik extenziójához sem. Ezzel viszont olyan ellentmondásos helyzetbe kerülnénk, amelyben a határeset definíciója egyúttal meg is szüntetné a határeset fogalmát.

Erre a problémára az a szokásos és talán az egyetlen elfogadható válasz, hogy a határesetek definíciója alapján nem kell feltétlenül éles választóvonalat húznunk az alkalmazás két típusa között. Egy olyan értelmezés mellett is érvelhetünk, amely szerint maguknak az EP és $E\neg P$ eseteknek is lehetnek határesetei. Ha például E -t kontrasztképző operátornak fogjuk fel, amely pusztán az alkalmazásokra jellemző bizonyosság fokozására vagy hangsúlyozására szolgál, akkor $EP/E\neg P$ és a határesetek között elkerülhetjük a típusbeli különbségek létrejöttét. A határeset fogalmát ezek után már nem tekinthetjük precízen meghatározottnak. Sajnos ennek ellenére nem tudjuk elkerülni, hogy az eredeti problémával újra szembesüljünk. $EP/E\neg P$ magasabb rendű határeseteit ugyanis csak az E iterációjával képzett $EEP/EE\neg P$ esetek kontrasztja alapján tudjuk értelmezni. Az $EEP/EE\neg P$ eseteknek viszont szintén lehetnek magasabb rendű határesetei, ezért azokat csak az $EEEE/EEEE\neg P$ esetekre vonatkoztatva tudjuk értelmezni, és így tovább. Mivel nehéz elképzelni, milyen logikai-szemantikai elv vethetne gátat az iteráció folytatásának, az elsőrendű határesetek mellett be kell vezetnünk formális rendszerünkbe a magasabb rendű határesetek végtelen sorozatát is: $HATÁRESET_{df}^{\omega} = \{a \mid a: \neg E^{\omega}Pa \wedge \neg E^{\omega+1}Pa\}$.¹⁵

Sokan úgy vélik, hogy a ‘magasabb rendű határeset’ fogalma természetes módon következik a határozatlan extenziójú predikátumok szemantikai tulajdonságaiból.¹⁶ Ha egyet is értünk ezzel, akkor sem biztos, hogy valóban közelebb kerülünk a határesetek definíciójából adódó problémák megoldásához. A fennmaradó nehézséget az okozza, hogy az iterált esetek hierarchiájában mindegyik új elem szignifikáns módon gyengíti az E operátor P -re gyakorolt hatását. $EEEE/EEEE\neg P$ például azt mutatja meg, hogy $EEP/EE\neg P$ a -ra való alkalmazása nem vezet teljes mértékben egyértelmű predikációhoz. $EEEEP/EEEE\neg P$ pedig azt mutatja meg, hogy a -ra alkalmazva még $EEEE/EEEE\neg P$ sem jelent egyértelmű predikációt, és így tovább. Már az iteráció első lépésénél is ezzel a hatással kell számolnunk: $EEP/EE\neg P$ miatt a -ra alkalmazva $EP/E\neg P$ nem számít egyértelmű predikációnak. Ez viszont helytelennek tűnik. Emlékezzünk arra, hogy az ‘Egyértelmű, hogy Savalas (Kojak) kopasz’ predikációt plauzibilis megfontolások alapján problémamentesnek minősítettük. Ha mégis kiderülne, hogy mély meggyőződésünk ellenére Savalas (Kojak) a ‘kopasz’ predikátum határesetének számít, akkor ez azt jelentené, hogy ennek a predikátumnak még a legnyilvánvalóbb instanciái sem vezet-

¹⁵ Az egyetlen kivétel ebben a vonatkozásban talán Field (2008) parakomplett keretelmélete, mely szerint E iterációjának folyamata csak véges számú lépésből állhat. Az iteráció folyamatát Field a fixponthoz hasonlóan az $E^n = E^{n+1}$ esettel zárja le.

¹⁶ Érdeemes megemlíteni, hogy Raffman (2010), Wright (2011) és mások fogalmi ellentmondásokra hivatkozva meggyőzően érvelnek a magasabb rendű határesetek létezése ellen. Wright állítása szerint a magasabb rendű határesetek egyszerűen „a fantázia birodalmába tartoznak”. Meglátásom szerint Raffman és Wright érvei megalapozottak, jelen tanulmányban erre a kérdésre azonban nem térek ki részletesebben.

hetnek egyértelmű predikációkhoz. A magasabb rendű határesetek elmélete nem zárja ki ezt a kontrainuitív lehetőséget, ezért a jelenlegi összefüggésben érdemes eltekintenünk ezen elmélet további tárgyalásától.

Ennél talán még különösebb következménye a határeset definíciójának, hogy a határesetek elveszítik bizonytalan klasszifikációs státuszukat. Láttuk, hogy E bevezetésére akkor nyílik lehetőség, amikor a az E -t nem tartalmazó tárgynyelvben P nyilvánvaló alkalmazási esetének számít. Más megfogalmazásban: P akkor alkalmazható egyértelmű módon a -ra, ha a kompetens, racionális ágenseknek nincs okuk kételkedni abban, hogy a P pozitív extenziójába tartozik. Hasonló feltételek vonatkoznak $\neg P$ -re is. Észre kell vennünk azonban, hogy a határesetek klasszifikációs státusza *ebben a tekintetben* nem tér el az egyértelmű esetek státuszától. Ha a nem EP és nem is $E\neg P$, akkor a legcsekélyebb okunk sincs kételkedni abban, hogy a határeset.¹⁷ Ez pedig azt jelenti, hogy a egyértelmű határesetnek számít. Ha pedig egyértelmű, hogy P alkalmazása szempontjából a határesetnek számít, úgy a $\vdash Pa \rightarrow EPa$ szabály itt is érvényessé válik. Meglepő következményként ekkor azt kapjuk, hogy nincsen egyetlen kivétel sem, minden határeset egyértelmű határesetnek számít. Ezért úgy tűnik, kénytelenek vagyunk elfogadni, hogy $\vdash (\neg EPa \wedge \neg E\neg Pa) \rightarrow E(EPa \wedge \neg E\neg Pa)$. Ezzel ismét olyan érvelési helyzet áll elő, amelyben nem sok lehetőség marad arra, hogy a határesetekre jellemző klasszifikációs bizonytalanságról formális értelemben helytálló jellemzést adjunk.

4 Javaslat az ellentmondások feloldására: az *AD* hipotézis

Az előbbieken tárgyalt problémák két általános érvényű belátás kombinációjából erednek: (a) a határesetekre jellemző klasszifikációs bizonytalanság nem formalizálható olyan szemantikai modellekben, ahol az $\vdash Pa \rightarrow EPa$ szabály legalább valamely korlátozott változata nem érvényes, és (b) definíció szerint a akkor és csak akkor határesete a P predikátum alkalmazásának, ha $\neg EPa \wedge \neg E\neg Pa$.

A fentiekben arra a megállapításra jutottunk, hogy (a) plauzibilitását fogalmi és egyéb okok miatt nehezen lehetne vitatni. Ezért a problémák kiküszöbölése érdekében (b) érvényességét kell felülvizsgálunk. Ez sem könnyű feladat, hiszen (b) is magas fokú plauzibilitással rendelkező meglátásnak tűnik.

Meglátásom szerint jelenlegi elemzésünk általános szintjén egyedül az jelenthet elfogadható és ellentmondásos következményekkel nem járó megoldást, ha (b)-t *aszimmetrikus definícióként* fogjuk fel. A határeset definíciójának értelmezése ezek szerint balról jobbra haladó irányban érvényes, jobbról balra haladó irányban viszont nem érvényes, pontosabban fogalmazva nem magától értetődően érvényes. Azt joggal állíthatjuk, hogy a csak abban az esetben számít P határesetének, ha $\neg EPa$ és $\neg E\neg Pa$ egyszerre teljesül, a feltétel teljesítésének irányát azonban az érvényesség elvesztése nélkül nem lehet megfordítani. Nevezzük a definíció

¹⁷ A 'legcsekélyebb okunk sincs kételkedni' fordulat ezen a ponton olyan kérdéseket vethet fel, amelyek a tanulmány egészét érintik. Mit jelent az, hogy nincs okunk kételkedni? És hogyan kell érteni a többes szám használatát ebben a nyelvi fordulatban? A válasz módszertani természetű. A szakirodalomban megszokott fogalmazásmóddhoz hasonlóan az elméleti megállapítások jelentős része ebben a tanulmányban is *idealizációként* értendő. Ha az episztemikus és egyéb feltételek ideálisak, akkor nincs ok kételkedni a klasszifikációs státuszában. Az ideális feltételek ideális esetben pedig minden nyelvhasználóra vonatkoznak. Az ilyen típusú idealizációk, amennyiben racionális belátásból fakadnak, jelentősen megkönnyítik a fogalmak közötti viszonyok elemzését.

aszimmetrikus értelmezésére vonatkozó javaslatot *AD* hipotézisnek (ahol *P* határesetek halmazát *HP* jelöli):

$$AD: a \in HP \rightarrow (\neg E P a \wedge \neg E \neg P a), \text{ de: } (\neg E P a \wedge \neg E \neg P a) \leftrightarrow a \in HP$$

Az egyszerűség kedvéért osszuk két részre az *AD* hipotézis alapját jelentő diagnózist. Először is vegyük észre, hogy $\neg E P a$ teljesüléséből nem lehetséges egyértelmű következtetést levonni *a* (*E*-t nem tartalmazó) tárgy nyelvi státuszára vonatkozóan, mivel $\neg E P$ nem támogatja az ilyen típusú következtetéseket. Az vitán felül áll, hogy \neg és *E* definíciói alapján $\neg E P a$ teljesülésekor *a* klasszifikálható *P* alkalmazásának határeseteként. Az sem zárható ki ugyanakkor, hogy *a* ebben az esetben *P* pozitív extenziójába tartozik. De elvileg még azzal a lehetőséggel is számolnunk kell, hogy *a* *P* negatív extenziójába tartozik. Nem áll rendelkezésünkre sem olyan következtetési módszer, sem olyan szemantikai elv, amelynek segítségével kétséget kizáróan eldönthetnénk, hogy az említett három lehetőség közül melyik a helyes.

A helyzet $\neg E \neg P a$ teljesülése esetén is hasonló: ez a kiindulási alap sem elegendő *a* klasszifikációs státuszának eldöntéséhez. Magától értetődő, hogy $\neg E P a$ és $\neg E \neg P a$ konjunkciója önmagában véve nem változtat a klasszifikáció bizonytalanságán. Abból a megállapításból kiindulva tehát, hogy *a* nem egyértelműen *P* és nem egyértelműen $\neg P$, nem tudunk érvényes következtetést levonni *a* tárgynyelvi státuszára vonatkozóan.

Másodszor azt is érdemes figyelembe vennünk, hogy aszimmetrikus szerkezetű definíciónk jobbról balra haladó értelmezése mindezek ellenére lehetővé tesz egy sajátos típusú következtetést. $\neg E P a$ és $\neg E \neg P a$ teljesülése önmagában véve ugyanis nem zárja ki, hogy többes konklúziójú, modális következtetések révén logikailag megalapozott kijelentéseket tegyünk *a*-ról.

Az észrevétel lényege az, hogy $(\neg E P a \wedge \neg E \neg P a) \leftrightarrow a \in HP$ miatt a határozatlan extenziójú predikátumok határeseteiről nem lehet hagyományos értelemben vett igazságfeltételes kijelentéseket tenni, viszont – amint azt az előbbieken már láthattuk – $\neg E P a$ és $\neg E \neg P a$ egyszerre több klasszifikációs lehetőséget is nyitva hagy *a* vonatkozásában. Így azt mondhatjuk, hogy az ‘*a* nem egyértelműen *P* és nem egyértelműen $\neg P$ ’ premissza három lehetőséget hagy nyitva: (i) *a* lehet *P*, (ii) *a* lehet $\neg P$, és (iii) *a* lehet *P* határesete.

(i)-(iii) modális karaktere azt jelzi, hogy a határozatlan extenziójú predikátumok alkalmazásának határesetei klasszifikációs lehetőségekként is értelmezhetők. Kétségtelen, hogy ez az értelmezés nehezen egyeztethető össze a klasszikus szemantikai modellek extenzionális nyelvezetével, néhány rész kérdésre *AD* mégis megoldást jelenthet. Ezt a következő állításokkal támaszthatjuk alá:

- (1) A szokványos definícióval ellentétben az *AD* hipotézis nem szünteti meg a határesetekre jellemző klasszifikációs bizonytalanságot. Ezt egyértelmű előrelépésként foghatjuk fel.
- (2) Ha elfogadjuk *AD*-t, akkor attól sem kell tartanunk, hogy *E* bevezetésével éles választóvonalat húzunk *F* alkalmazásának két alaptípusa között. (A definíció balról jobbra haladó értelmezése ugyanis nem feltételez ilyen határt.)

- (3) Pozitív következményként könyvelhetjük el, hogy a magasabb rendű határesetekkel és az egyértelmű határesetekkel összefüggő másodlagos problémák fel sem merülnek a definíció általunk javasolt változata kapcsán.¹⁸

5 Az AD hipotézis és az adatprobléma

Az AD hipotézist a tárgytudományos vizsgálódások szintjén vezettük be az előző szakaszban, anélkül, hogy figyelmet szenteltünk volna az adatok és az adatkezelési technikák problémájának. Nem tértünk ki arra a kérdésre, hogy milyen típusú adatokra támaszkodtunk a gondolatmenet egyes lépései során, és nem elemeztük a felhasznált adattípusok forrásainak megbízhatóságát sem.

A kortárs tudományelmélet egyik legátfogóbb, rendszerező elképzelése, a *p-modell* szerint a tárgytudományos kutatás egyetlen fázisa sem nélkülözheti az adathasználtra való metaelméleti reflexiót.¹⁹ A hipotézisalkotás szakasza, a kutatás gyakorlati szakasza és az eredmények ellenőrzési folyamata ebből a szempontból nem különíthető el élesen: mivel a kutatási fázisok újra és újra ciklikusan átfordulnak egymásba, a releváns adattípusok kiválasztása és feldolgozása során fellépő problémák folyamatos metaelméleti reflexiót igényelnek.

Az adatproblémára irányuló metaelméleti reflexió ezért nem tekinthető szabadon választható vagy elhagyható normatív eljárásnak. Ha a kutatás egyes fázisaiban tisztázatlan marad a rendelkezésre álló adatok szerepe, a tárgytudományos elméletek könnyen körben forgóvá válhatnak. Ez több szempontból is hátrányos lehet. A körben forgó elméletek az adatok egy meghatározott típusát képesek csak felismerni, így a kutatás tárgyának számos aspektusa láthatatlan és értelmezhetetlen marad számukra. Szintén hátrányos lehet, ha az adatkezelés kérdéseinek feldolgozatlansága miatt egy elmélet a rivális hipotéziseket vagy elméleteket csak a saját nézőpontjából kiindulva, tendenciózusan képes értékelni. Egyetlen olyan elmélet sem lehet sikeres (hosszú távon semmiképpen sem), amelyik nem reflektál a saját és a riválisai által használt adatok és források státuszára és tulajdonságaira.²⁰

A *p-modell* meghatározása szerint a tárgytudományos elméletekben felhasznált adatok pozitív plauzibilitási értékkel rendelkező kijelentések. Minden egyes plauzibilitási érték egy adott forrásból vagy a források egy adott halmazából eredeztethető. A források két típusát különböztethetjük meg. A direkt források az információforrás megbízhatósága alapján szolgáltatnak plauzibilitási értéket. Az indirekt források más kijelentések plauzibilitása alapján, vagyis következtetési folyamatok révén határozzák meg egy adott kijelentés plauzibilitását. Az adatok kezdeti plauzibilitási értékét kizárólag direkt forrásuk alapján lehet meghatározni. Szerteágazó feladat lenne teljes egészében bemutatni azt a tudományelméleti összefüggérendszer, amely e meghatározás alapjául szolgál. Jelen összefüggésben talán elegendő, ha a meghatározás két közvetlen kiegészítését idézzük fel. Az első ezek közül kimondja, hogy az adatok elfogadhatóságának mértékét plauzibilitási értékük segítségével lehet jellemezni. A második hozzáteszi ehhez, hogy a plauzibilitási értékeket az adatforrások megbízhatósága és az érvelési folyamat egyes tényezői, például a módszertani háttérfeltevések, a direkt és indi-

¹⁸ A vita további részleteihez lásd Vecsey (2011, 2012).

¹⁹ A *p-modell* Kertész András és Rákosi Csilla nevéhez köthető. A modell részletes kifejtéséhez lásd Kertész & Rákosi (2008, 2012).

²⁰ Vö. Kertész & Rákosi (2008: 193).

rekt források határozzák meg. Mivel a plauzibilitási értékeket meghatározó tényezők változhatnak az érvelési folyamat során, magukat a plauzibilitási értékeket sem tekinthetjük állandónak. Az adatok plauzibilitási értéke tehát nem statikus, hanem dinamikusan változó.

Ha az imént vázolt metaelméleti reflexiót az *AD* hipotézishez vezető érvelési folyamatra alkalmazzuk, a következő eredményre juthatunk. Az első négy szakaszban az adatok két típusa kapott szerepet az érvelésben, anélkül, hogy forrásaik megbízhatósága világossá vált volna. Az adatok egyik típusát a szakirodalomból ismert logikai és szemantikai természetű hipotézisek alkották. A *p*-modell szerint a hipotéziseket is lehet adatként kezelni egy elméletben, ha direkt forrásból származnak – azaz ha közvetlenül átvesszük a szakirodalomból és nem más kijelentésekből vezetjük le őket.

A másik adattípushoz azok a kijelentések tartoztak, amelyek a határozatlan extenziójú predikátumot tartalmazó példamondatokra vonatkoztak. Ezzel kapcsolatban az alábbi két kérdés fogalmazható meg:

***K*₁**: Milyen forrásokból ered és milyen módon változik a felhasznált adatok plauzibilitási értéke az *AD* hipotézishez vezető érvelési folyamat során?

***K*₂**: Milyen feltételek mellett és milyen módon integrálhatók a különböző forrásból származó adatok?

*K*₁ megválaszolásához vegyük szemügyre először az adatként felhasznált szemantikai és logikai hipotéziseket. Mindenekelőtt azt kell tisztázni, hogy szerepelt-e olyan hipotézis gondolatmenetünkben, amelyet levezetés nélkül vettünk át a szakirodalom rendelkezésünkre álló anyagából. Az egyik ilyen jelölt az $\vdash Pa \rightarrow EPa$ szabály, a következő formában: „ $A \vdash Pa \rightarrow EPa$ szabály korlátlanul érvényes”. Amennyiben ‘ $A \vdash Pa \rightarrow EPa$ szabály korlátlanul érvényes’ kijelentés adatként kezelhető, akkor megkérdézhajjuk, hogy milyen forrásból származik ennek a logika-szemantikai kijelentésnek a plauzibilitási értéke és mekkora lehet ez az érték. Ez a kijelentés a modellelméleti szemantika szakirodalmából, tehát megbízható, közvetlen intellektuális forrásból származik. Ennek megfelelően megállapíthatjuk, hogy plauzibilitási értéke az említett *I* intellektuális forrás alapján viszonylag magas: $|A \vdash Pa \rightarrow EPa \text{ szabály korlátlanul érvényes}|_I = 0.8$.²¹

Hasonlóképpen ítéhető meg és hasonló forrásból eredeztethető a határozatlan extenziójú predikátumok határesetének definíciójára vonatkozó kijelentés. A felhasznált adat itt a következőképpen adható meg: „*HATÁRESET*_{df} megfelelően rögzíti a határozatlan extenziójú predikátumok határesetének alkalmazási feltételeit”. Amint a korábbiakban már említettük, ez a kijelentés is széles körben elfogadottnak számít a kortárs szakirodalomban. Első pillantásra az ‘ $A \vdash Pa \rightarrow EPa$ szabály korlátlanul érvényes’ kijelentés és a ‘*HATÁRESET*_{df} megfelelően rögzíti a határozatlan extenziójú predikátumok határesetének alkalmazási feltételeit’ kijelentés plauzibilitási értéke azonosnak tűnhet, hiszen az utóbbi az előbbi alkalmazásán alapul. Az értékelést ugyanakkor némileg árnyalja, hogy a határesetek alkalmazási feltételeiről eltérő hipotézisek is léteznek a modellelméleti szemantika jelenlegi szakirodalmában. Lévéen, hogy ebben az esetben az *I* forrás viszonylagosan magas plauzibilitású, alternatív hipotéziseket is tartalmaz, a ‘*HATÁRESET*_{df} megfelelően rögzíti a határozatlan extenziójú predikátumok ha-

²¹ A plauzibilitási értékek meghatározásakor Kertész & Rákosi (2008, 101-112) értelmezését követem. Ennek megfelelően a megadott numerikus értékek mindössze a plauzibilitás mértékének összehasonlítására szolgálnak.

táreseiteinek alkalmazási feltételeit' kijelentés plauzibilitási értékének értelemszerűen alacsonyabbnak kell lennie 'A $\vdash Pa \rightarrow EPa$ szabály korlátlanul érvényes' kijelentés plauzibilitási értékénél. A források megbízhatóságában jelentkező különbség ugyanakkor nem számottevő, így I alapján a 0.7 plauzibilitási értéket rendelhetjük ehhez az adathoz ($HATÁRESET_{df}$ megfelelően rögzíti a határozatlan extenziójú predikátumok határeseiteinek alkalmazási feltételeit' kijelentés $_I = 0.7$).

Az érvelési folyamat későbbi szakaszában kimutattuk, hogy a 'HATÁRESET $_{df}$ megfelelően rögzíti a határozatlan extenziójú predikátumok határeseiteinek alkalmazási feltételeit' kijelentés fogalmi és logikai természetű ellentmondásokat generál.

Észre kell vennünk, hogy ezzel új, közvetett források, plauzibilis premisszákat tartalmazó következtések lépnek be az érvelési folyamatba, jelentősen megváltoztatva az eddig felhasznált adatok eredeti plauzibilitási értékét. Az új források alkalmazása miatt tehát felül kell vizsgálnunk a források megbízhatóságára vonatkozó korábbi ítéleteinket és ki kell alakítanunk a p-kontextust újraértékelt változatát. Jelöljük az adatforrások új halmazát K -val. E halmaz olyan intellektuális adatforrásokat tartalmaz, melyek megbízhatósága viszonylagosan magas. K minden tagja implauzibilisnek mutatja előző adatunkat. A p-modell szerint ekkor viszont inkonzisztenssé válik a p-kontextus, mivel az egyik adatforrás szerint plauzibilis, a másik adatforrás-halmaz szerint viszont implauzibilis a 'HATÁRESET $_{df}$ megfelelően rögzíti a határozatlan extenziójú predikátumok határeseiteinek alkalmazási feltételeit' kijelentés.

K_I megválaszolásához az 'Egy férfi 0 hajszállal a fején kopasz' vagy a 'Savalas (Kojak) kopasz' típusú mondatokra vonatkozó kijelentéseket is figyelembe kell vennünk, noha nem teljesen magától értetődő, hogy az ilyen típusú kijelentések plauzibilitása milyen forrásból származik. A probléma abból fakad, hogy az adatok nem általános értelemben, hanem minden esetben csak egy adott elmélet nézőpontjából megközelítve adatok. A p-modell adatokra vonatkozó elveinek leginkább a következő megközelítés felel meg. Amikor azt mondjuk, hogy „A 'Savalas kopasz' mondat egyértelműen igaz”, akkor introspektív adatokat használunk, olyan adatokat, amelyek az érvelésben egy adott nyelvész nyelvi intuíciója alapján kapnak plauzibilitási értéket.²² Legyen az adatforrásnak tekintett nyelvi intuíció jele jelen esetben N . Felhasznált adatunk plauzibilitási értéke ekkor a következőképpen adható meg: $|A$ 'Savalas kopasz' mondat egyértelműen igaz $_N = 0.6$. A viszonylag magas plauzibilitási érték azzal magyarázható, hogy ebben a kontextusban a szerzők nyelvi intuíciója szorosan összefonódik a formális gondolkodás reflexív folyamataival.²³ Ugyanez érvényes a többi, ehhez hasonló szerkezetű kijelentésre is. Ezen adatok plauzibilitási értéke nem változik az AD hipotézishez vezető érvelési folyamat során.

K_2 megválaszolásához mindenekelőtt azt kell tisztázni, hogy hogyan lehet eltérő forrásokból származó adatokat felhasználni az AD hipotézishez vezető érvelési folyamatban. Elvileg előállhatott volna egy olyan kedvező érvelési helyzet, amelyben az AD szempontjából releváns adatok mindegyike azonos forrásosztályból származik és integrációjuk nem hoz létre ellentmondásokat a p-kontextusban. Noha I és K azonos forrásosztálynak tekinthető, az I és a K forrásokból származó adatok integrációjára p-inkonzisztenciához vezetett: a K forrásból szár-

²² Az említett okok miatt hozzá kell azonban tenni, hogy ebben a kérdésben eltérhetnek a vélemények: elképzelhető olyan elméleti összefüggés, amelyben a nyelvészek nem tekintik adatnak az ilyen kijelentéseket.

²³ Ezzel nem állítjuk azt, hogy egyes szerzők nyelvi intuícióját nem befolyásolhatja vagy adott esetben nem torzíthatja el az a háttérelmélet, amelyet elfogadnak. A viszonylag magas plauzibilitási értéket itt a szerzők többségének szakirodalomban megjelenő ítélete alapján állapítjuk meg.

mazó adatok nem egyszerűen gyengítették az *I* forrásból származó adatok eredeti plauzibilitását, hanem ellentmondást generáltak.

A p-inkonzisztencia kezelésére három lehetséges metaelméleti stratégia is létezik a p-modell szerint: a kontrasztív, az exkluzív és a kombinatív stratégia. Észrevehető, hogy tárgytudományos gondolatmenetünk a kombinatív stratégiát követte. Ez a stratégia olyan esetekben alkalmazható, amelyekben a rivális p-kontextusok egy adott tárgytudományos jelenség különböző tulajdonságaira világítanak rá és ezen tulajdonságok mindegyike lényegesnek tekinthető. A p-kontextusok kínálta előnyöket ilyen esetekben úgy lehet megőrizni, ha alternatíváknak tekintjük és elkülönítve megőrizzuk a rivális nézőpontokat. Az *AD* hipotézishez vezető érvelési folyamat részlegesen megőrizte azokat a határesetekre vonatkozó kijelentéseket, amelyek az *I* forrás tett plauzibilissé. Ettől elkülönítetten az érvelési folyamat olyan kijelentéseket is felhasznált, amelyek plauzibilitása a *K* forrásosztályból származott. A kombinatív stratégia bizonyos értelemben tehát tolerálta a fellépő p-inkonzisztenciát, a logikai káoszt ugyanakkor elkerülte.

6 Összegzés

Tanulmányunk gondolatmenetét a következő vázlatos megállapításokkal foglalhatjuk össze:

- A határeset fogalmának definiálását összetett tárgytudományos problémaként értelmeztük.
- A tárgytudományos elméletalkotás szintjén az *AD* hipotézis elfogadható választ adott a probléma néhány részkérdésére.
- A metatudományos reflexió hiánya miatt az *AD* hipotézis és a felhasznált adatok viszonya azonban tisztázatlan maradt.
- A p-modell metodológiai elveinek alkalmazása világossá tette, hogy az érvelési folyamat során felhasznált adatok nem bizonyosan igaz vagy hamis, hanem csak többé-kevésbé plauzibilis kijelentések.
- Láthattuk, hogy az új adatforrások bevonása miatt az adatként felhasznált kijelentések némelyike a gondolatmenet egy adott pontján p-inkonzisztenciát okozott.
- Világossá vált az is, hogy a kombinatív stratégia a p-inkonzisztencia kezelésére és az adatok integrációjára egyaránt alkalmas.

Végül meg kell jegyeznünk, hogy a p-modell metodológiai elveinek alkalmazása az *AD* hipotézis tárgytudományos státuszát sem hagyja érintetlenül. *AD* elfogadhatóságának megítélésénél az érvelési folyamat szerkezetét, a felhasznált adatok plauzibilitási értékét és az adatinTEGRÁCIÓ lehetőségeit egyaránt kell figyelembe vennünk. A metaelméleti reflexiót ebben az értelemben a tárgytudományos elméletalkotás szerves részének tekinthetjük.

Irodalom

- Barnett, D. (2010): Does Vagueness Exclude Knowledge? *Philosophy and Phenomenological Research* 82, 22-44.
- Bobzien, S. (2010): Higher-Order Vagueness, Radical Unclarity and Absolute Agnosticism. *Philosopher's Imprint* vol. 10, no. 10.
- Braun, D. & Sider, T. (2007): Vague, So Untrue. *Noûs* 41, 133-156.
- Bueno, O. & Colyvan, M. (2012): Just What is Vagueness? *Ratio* 25, 19-33.
- Field, H. (2001): *Truth and the Absence of Fact*. Oxford: Oxford University Press.
- Field, H. (2008): *Saving Truth from Paradox*. Oxford: Oxford University Press.
- Fine, K. (1975): Vagueness, Truth and Logic. *Synthese* 30, 301-24.
- Gaifman, H. (2010): Vagueness, Tolerance and Contextual Logic. *Synthese* 174, 5-46.
- Greenough, P. (2003): Vagueness: A Minimal Theory. *Mind* 112, 235-281.
- Kertész, A. & Rákosi, Cs.(2008): *Adatok és plauzibilis érvelés a nyelvészetben*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó.
- Kertész, A. & Rákosi, Cs. (2012): *Data and Evidence in Linguistics: A Plausible Argumentation Model*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McGee, V. & McLaughlin, B. (1994): Distinctions without a Difference. *Southern Journal of Philosophy* 38, 203-250.
- Raffman, D. (2010): Demoting Higher-Order Vagueness. In: Dietz, R. & Moruzzi, S. (eds.): *Cuts and Clouds: Vagueness, its Nature and its Logic*. Oxford: Oxford University Press, 509-522.
- Vecsey Zoltán (2011): Vagueness, Ignorance, and Epistemic Possibilities. *Logos & Episteme* 2, 273-284.
- Vecsey Zoltán (2012): Borderline Cases and Definiteness. *Prolegomena* 11, 197-206.
- Thomasson, A. L. (2003): Speaking of Fictional Characters. *Dialectica* 57, 207-226.
- Tye, M. (1997): On the Epistemic Theory of Vagueness. *Philosophical Issues* 8, 247-253.
- Williamson, T. (2004): Reply to McGee and McLaughlin. *Linguistics and Philosophy* 27, 113-122.
- Wright, C. (2012): The Pain of Rejection, the Sweetness of Revenge. *Philosophical Studies* 160, 465-476.